

עמוד שמיני גן עדן וגיהנם

עם היות שבברייתא נמנו לשנים מהשבעה דברים שקדמו לעולם אין כאן מקום להפרידם זה מזה למנות עמוד אחד גן עדן ועמוד אחד גיהנם לפי שפעמים רבות שניהם נזכרין ביחד כמו שאמר ריב"ז שיש לפניו ב' דרכים אחד לגן עדן ואחד לגיהנם וגם כי להיותם הפכיים ידיעתם אחת ועם כל זה ראוי לעשות שני עמודים משניהם ביחד ויהיה ענין עמוד שמיני זה לזכור מה שלמדנו מדברי חכמינו ז"ל במציאות גן עדן וגיהנם ומהותם ואיכותם וענין השארות הנפש וזכרון מתיבתא דרקיע וחצר מות והדומה לזה כי הכל יסוד אחד:

עמוד תשיעי זכרון דברים

המביאים נפש האדם לגן עדן וגיהנם וכל אחד מהם נקשר זה עם זה וזה עם זה כעילה עם עלול וראוי להזכיר כאן יראת ה' ואהבתו וגם כל אזהרה על איזה מצוה ואיזה מדה טובה כי כל אחד היא דרך ישרה לזכות בגן עדן או בהפך:

עמוד עשירי כסא הכבוד. וחלקתיו לג' חלקים

חלק א ענין השגחתו יתברך על כל דרכי בני אדם לתת לאיש כדרכיו כי זה נמשך ממציאות כסא הכבוד כמו המלך הגדול היושב על כסא רם ונשא לשפוט בצדק כל מלכותו וגם מענין זה אמונה בנסים שעושה הוא יתעלה לעשות רצון יראיו וחסידיו כמו חוני המעגל וחסידים הנזכרים במס' תענית ור' חנינא בן דוסא ור' שמעון בן יוחאי ואחרים מלבד אלה וענף מסתעף מזה הנבואה ונבואת משה ושאלת צדיק ורע לו ששאל הוא מלפניו יתעלה וענין בת קול ואמונה בבחירה וכל ענין אמוני דומה לזה:

חלק ב ענין מעשה מרכבה כמו רוב המאמרים שבפ' אין דורשין ומענין זה מקום שמזכיר שמותיו של הקב"ה וענין מלאכי השרת:

חלק ג הנעלם אצלנו השדים ומציאותם כי יש להם יחס מה ונקראים סטרא דשמאלא ויש להם דמיון מה עם מלאכי השרת כפי דברי רבותינו ז"ל ששה דברים נאמרו בשדים שלשה כמלאכי השרת וכו':

עמוד אחד עשר בית המקדש. וחלקתיו לב' חלקים

חלק א ענין משכן ומקדש ראשון וכליהם:

חלק ב במה שהיה אחרי בית ראשון וחרבנו ובנין בית שני וחרבנו ומלחמות ומקרים ושנויים שנתחדשו בימים ההם:

עמוד שנים עשר שמו של משיח. וחלקתיו לב' חלקים

חלק א ביאת משיח ואליהו ותחיית המתים ועוד"ב שכולם ענין אחד כפי פשט הלשון בפרק חלק וכפי המפרשים עולם הבא בא אחר התחיה:

חלק ב סמכתיו על דקדוק לשון שמו של משיח שע"ד השלוח יכלול כל הנקרא בשם משיח כדוד ושלמה וגם חזקיהו שהיה מלך ירא את השם יתברך מזרע דוד. ובפ' חלק יש מאמרים מזכירים ענין כל אחד מהם. גם שם מזכיר עניני ארבעה חסידים מבני יהודה דניאל

עמוד שני עבודה. וחלקתיו לב' חלקים

חלק א עבודת בית המקדש שאליה כוון שמעון הצדיק:

חלק ב עניני תפלה והודאה שנקראת עבודה שכלב וכן שאר ברכות. וילוח אל זה מצות ציצית ומצות תפילין כי הם תכלית המתפלל:

עמוד שלישי גמילות חסדים. וחלקתיו לד' חלקים

חלק א גמילות חסדים בגופו ובממונו בנתינת צדקה:

חלק ב כבוד חתן וכלה וקרוב לענין זה חיוב לישא אשה ולקיים פריה ורביה ושלא לגרש אשתו:

חלק ג בביקור חולים. וראוי ליחס לחלק זה עניני רפואה וסגולות:

חלק ד קבורת מתים וללותם. והספד על אדם כשר וכדומה לזה:

אוצר החכמה

עמוד רביעי דין. וחלקתיו לשלשה חלקים

חלק א במעלת הדינים והדיינים ושמצוה לעשות פשרה ולהזהר מקבלת שוחד אבל שכר במלה מותר:

חלק ב כל מאמר שמזכיר ענין נדוי או שמתא מפי דיין או חכם:

חלק ג מעלת העונה וגנות הגאווה וכן ראוי לכל דיין וחכם או לכל מי שיש לו שום שררה שלא להתגאות וכן היה אומר החכם בעת צאתו להיות דיין ברעות נפשאי לקטלא נפיקנא וכו' כדי להכניע הגאווה ועם כל זה צריך שיהיה עשיר כדי שיכבדוהו כל העם ואם אין לו משלו מצוה להעשירו כמוזכר במאמרים רבים:

עמוד חמישי אמת

פירושו כמשמעו לאהוב האמת ולשנוא השקר ושיהיה נאמן וקיים בדבריו לאמר על הן ועל לאו לאו ובכלל זה ענין נדרים ושבועות וכיוצא בהן:

עמוד ששי שלום. וחלקתיו לב' חלקים

חלק א שלום בין אדם לחבירו ולקיום השלום צריך גם כן לידע ענין מלחמה כי ידיעת ההפכים אחת ואחרי המלחמה יתקיים השלום לכן יכנס בחלק זה ענין קטטה ומחלוקת שהיה בין החכמים כמו בין רבן גמליאל ורבי יהושע ונשיאות רבי אלעזר בן עזריה וכיוצא בזה. ואחר המחלוקת האמת והשלום אהבו ונתקיים בהם את והב בסופה:

חלק ב שלום האדם עם עצמו שיהיה שלום בין יצר טוב ויצר רע ומוזה באו מאמרים רבים במסכת סוכה ובמקומות אחרים. וגם ענין המלחמה ביניהם להביא אחריה שלום כמאמר החכם שלמה עת מלחמה ועת שלום:

עמוד שביעי תשובה. וחלקתיו לב' חלקים

חלק א מהות התשובה ומעלתה וענין דוד שהיה בעל תשובה ואחרים וגודל מעלתם וסדר הוידוי:

חלק ב הדברים שהם סבת התשובה כמו תעניות קבועים ובלתי קבועים. וגם ענין יסורין כפי מאמרם אם רואה אדם שיסורין באים עליו יפשפש במעשיו וכו':

הנניה מישאל ועזריה. עוד ענינים כאלו יכנסו תחת חלק אחרון הזה. וראיתי כי טוב לתת בהם סדר מה בזה האופן הנה רוב ענינים הללו הם בפ' חלק והנה מפוזרים קצתם בתחלת הפרק וקצתם באמצע או בסוף לכן סדרתי כל הענינים הדומים סמוכים זה לזה כפי האפשר ואין זה שנוי מסדר התלמוד כיון שכולם כתובים בפ' חלק מה יוסיף או מה יגרע כשיהיה המאוחר מוקדם והמוקדם מאוחר כיון שהכל בתוך הפרק ההוא ויעלה לנו מזה תועלת גדול בחבור הענינים הדומים זה לזה:

ואלה פרטי כל עמוד ועמוד כפי חלקיהם. עמוד ראשון תורה. ונהלק לשלשה חלקים:

חלק א במעלת תורה שבכתב ותורה שבעל פה וכו' במסכת שבת ובפרט בפרק ר"ע רבו המאמרים בענין זה ובמקומות אחרים. וכאן ראוי לזכור מהם מאמרים רשומים. פ' במה מדליקין אמר ריש לקיש מאי דכתיב והיה אמונת עתיך וכו' מעלת שיתא סדרי משנה ותלמוד ועוד מאמר דומה לזה לריש לקיש בברכות סימן ח' ובפ' הניזקין ענין דומה לזה סימן כ"ט מימות משה עד רבי ומרבי ועד רב אשי לא מצינו תורה וגדולה במקום אחד וכו' ובפרק ר"ע סימן מ"ט ג' בריך רחמנא דיהב ^{אוצר החכמה} אוריין תליתאי וכו' כפה עליהם ההר כגיגית וכו' ועוד סמוך לו בשעה שהקדימו נעשה לנשמע וכו' ועל דרך זה כתבתי בקונטרס אחד פרטי כל עמוד ועמוד ואתנה בהם סימנים ע"פ החשבון אשר מניתי במאמרי כל מסכתא ומסכתא ועתה חזרתי ונמלכתי לעשות המפתח הזה בענין אחר יותר מועיל להשגת המבוקש ומאת ה' היתה לי כי הקרה הש"י לפני היום במקום מושבי אומן הגון וראוי זקן וגשוא פנים איש אמונים הלא הוא המעולה ונבון כהר"ר יהודה גדליה יצ"ו כי ידעתיו בימים הראשונים בעיר ליסבונ"ה בבית החכם המעולה ועניו המאושר בעניניו כהר"ר אלעזר טולידאנ"ו ז"ל שהיה זה כבן ואח אצלו נצב על מלאכת הקדש הזאת שהיתה נעשית בביתו ואחרי בואי לעיר הזאת הוציא הוצאות רבות לעשות זאת המלאכה שלימה בחזקת חיד ובניו ובני ביתו כולם תמימי דרך מתעסקים במלאכה הזאת ולפום מאי דמתלין מתלייא קריינא דאגרתא איהו להוי פרוונקא ראיתי כי טוב שיהיה נדפס זה הספר במקום מושבי ואשימה עיני עליו שיהא מוגה כראוי ועוד שנית כי הציקני סבה עצמית והוא תקון המפתח וחשבונו שיהיה כפי חשבון העלים אשר בכל הספר ואודיע במפתח ככל מאמר רשום בכמה עלים מן הספר ההוא ימצא. זה היה קרוב לנמנע אצלי לעשותו אם לא אהיה אני בעצמי במקום חקיקת ספר זה ולכבוד מלאכת הקודש לא יהיה עלי למורה מה שאצטרך לחזור ולכתוב פרטי העמודים לחשבון העלין אשר בספר ואין עלי אשם מה שאני חוזר מן הדרך אשר הלכתי ללכת בדרך יותר משובח כי הלא קולר תלוי בצוארי לשית לראשי עמרת פז כל מוסר

או מנהג יפה אשר תשיג ידי בכל שיתא סדרי משנה ותלמוד לכתבו בספר זה. ואחד מהם המורגל פעמים רבות לומר הדרי בי וזה דבר הנלמד מרבין של נביאים וישמע משה וייטב בעיניו הודה ולא בוש וכו'. ואע"פ שכתוב במקומות רבים הדרי בי אכתוב בכאן ענין אחד מיוחד ללמוד ממנו תועלת נמשך אל כוונתי. במסכת עירובין פרק הדר אמר שמואל כל השוטה רביעית יין אל יורה אמר רב נחמן לא מעליא הא שמעתא דהא אנא כמה דלא שתינא רביעתא חמרא לא צילא דעתאי אמר ליה רבא מאי טעמא אמר מר הכי והאמר רבי חנינא מאי דכתיב ורועה זונות יאבד הון כל האומר שמועה זו נאה ושמועה זו אינה נאה כאילו מאבד הונה של תורה אמר ליה הדרי בי. פירש"י מאי טעמא אמר מר הכי זו נאה וזו אינה נאה ואמר זה לפי שלמעלה מזה בסמוך נזכר שמעתא בענין עירוב ועלה אמר רב נחמן כמה מעליא הא שמעתא. הונה כבודה של תורה וסופה להשתכח ממנו ורועה זונות זו נאה וארענה ואעסוק בה עד שתתקיים בדי. הדרי בי לא אוסיף עוד עד כאן פירש"י. וראוי לחוש מה צורך היה לו לרש"י לפרש הדרי בי כי הוא מובן מעצמו ומורגל במקומות רבים אבל הביאו לזה דקדוק אמתי בנדון הפרטי הזה שכיון שרב נחמן שאמר לא מעליא הא שמעתא נתן טעם לדבריו כפי הנסיון אשר הרגיש בעצמו דלא צילא דעתיה כל כמה דלא שתי רביעית אין מקום לחלוק על דבריו כ"ש שהוא עצמו אין ראוי שיאמר הדרי בי. וכדי לתקן זה התחיל הרב לפרש מאי טעמא עבד מר הכי דאמר זו נאה וזו אינה נאה כלומר שלא הקשה לו רבא לענין הדין כי הרשות נתונה לו לעשות מה שירצה כפי הנסיון שיוודע בעצמו אבל מה שהוקשה לו שלא היה לו לומר זו נאה וזו אינה נאה שלא יראה כרועה זונות וע"ד זה הוצרך לפרש הדרי בי לא אוסיף עוד לומר מכאן ולהבא זו נאה וזו אינה נאה וזה דקדוק אמתי וראוי לתת לב עליו ומיד יאירו פני התלמיד המעיין. וכתבתיו במקום הזה על שתי כוונות. הא' להיות כוונתי לשמים להכניס אהבה בלב התלמידים גדולים וקטנים להרגיל למודם בספר זה מלבד הדוש הנשאר ברוב המאמרים דקדוקי לשון רש"י במקומות רבים מתוקים מדבש ונופת צופים ומהם ילמדו מה שהורגלנו ללמוד וללמד בפירוש זוגות. ארבעה אבות נזיקין וכיוצא בהן. ועוד לי כוונה שנית בהבאת מאמר זה בכאן להביא דמיון לדבר מדברי ר"נ כי החשבון שמניתי היה טוב מנוסה אצלי כפי דרכי אחר כך ראיתי יתרון כשיהיה כפי חשבון עלי הדפוס הדרי בי ואבחר היותר טוב ויתחייב מזה שהמפתח פרטי יהיה מאוחר להשלמת הספר. בטחתי בחסד הש"י גומר עלי יגמור בעדי ואשים אותו בסוף הספר וגם מפתח כל הפרשיות והמגלות כמו שיעדתי. ואולם חלוק הי"ב עמודים כאן מקום הראוי לכתבו בפתיחה זאת כמ"ש ומיד בסמוך התחלת הספר במסכת ראשונה משייתא סדרי והיא מסכת ברכות. המבכך את עמו ישראל בשלום יחננו ויברכנו יאר פניו אתנו סלה ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו:

דברי המר לוי ח' חביב בן הרב המחבר תנצב"ה

מז

בית יעקב שמעו נא דברי. הבו לכם ובאו שערי. שערי דמעה רשומה על פני וקבועה ראש קרחה וזקן גדועה. ואם למראה עינים. כלו המים. לבי בקרבי דמוע ידמע ודאג ידאג נהר פלגיו יפריחו עץ הדאגה על חיקי אמונה. שתולה נמועה. לא תמוש ולא תגור כיתר התקועה. אפפוני משברי התגנות. טבעתי ביון מצולת תרעלות הדאגות. מושבי מושב האנחות בין תגור וכירים אל שפך הדשן. אף לילות בפאת מטת היגונות ובדמשק ערש דוי הנני ישן. רעיוני אוהבי לגום לא יתנם רוחי המר גם לא ינוח לי אז היו כחולמים רואים את הקולות הקול קול יעקב. והידים ידי ושאר כל אברי לא נותרה בהם נשמה גם אור עיני אין אתי בזכרי יום אשר נשארתי. בלי עמרת ראשי וצפירת תפארת. יום עברה וקפדה. כי יעקב בחר לו יה והפדה לא נפדה. קם עליו הזמן מסביב מתהפך בתחבולותיו. וישת חשך סביבותיו. היום ההוא חשכו מאורי רגזה ותרעש הארץ ארץ מאפליה והעם לבשו חרדות יישומו ישרים על זאת תסמר שעת בשרם אז אמרו בלבבם. ויהי אך יצא יצא יעקב מאת פניו אלי בכל יום היה נושא משאת בר ולחם אבירים לחמה של תורה הן הם הדברים ברורים אמתים וזכים כמימי אוכל אולי. לא מסופקים בשמא ואולי. בפלפול הבנת דרכי התלמוד גברה ידו למד ולימד תורה הרבה רבץ בצל החכמה יתעלם באהבים. לזכות את הרבים. חברים מקשיבים לקולו קול ה' בכח וגבורה ארי שבחבורה. וגם ברעותו את הצאן צאן קדשים. להביא במסורת הברית אנשים ונשים. ראש השלישים ללמד חכמה ודעת. ושרש האמת והאמונה בלבם למעת. כגבור מלחמה ישנם מתניו ללחום מלחמתם יעקב איש תם. יושב אוהלים. האהלה שרה כי באונו שרה את האלהים גם אהל האמהות הן הנה האנושית והמדיניות. מה טובו אהליו מר ואהלות הנסתרות והנגלות. הצדק היה אזור מתניו במילי דשמיא. לאוכחא לאפי חציפאי. עובדיהון בישאי. יראי ה' יכבד ויגבר. ופושעים וחטאים ישבר. הן דין עני ואביון ויחזיק במעוזו. קרנים מידו לו ושם חביון עוזו. מציל עני מחזק ממנו. בתוך קהל אהללנו. ובמקום שאמרו להאריך הריני בא לקצר דמלתא דבחייה דמר לא סבירא ליה. לא איקים אנא ואפמר עליה. כי עם רוב שלימותו כל ימיו ענתה בו ענוות שפלותו ועל מה שלא השיג שאגה לו כלביא אוטם אזנו משמוע שבחים ותוארים מיותרים. ועמד על כנו נבזה בעיניו נמאס כרע כאח יושב על ימינו כאלו היה בנו בן יעקב. ויעקב רועה את צאן עם ה'. דעה והשכל כל הימים אשר היה כי קרבו ימיו ימי השיבה. תשש כחו כנקבה. עינו לשמיא נמל. ותעל שכבת המל. מל אורות מלו. אשריו שבתורה עמלו. גמר אומר להכין מנחה וארוחה. וזוודין לאורחא. ואמר עת לעשות ליום יקרבו ימי ושני. להראות את פני ה'. אורות מאירות יזהיר אל עבר פני. ינהוני במעגלי צדק ויאירו עיני. בבא השמש שמש זרחה ונורד. אחליף כח ואתעודד. ואשכון בטח בדר. עיין יעקב יאיר אל עבר. אהלי שם ועבר. תלמידי אהרן. בנסוע הארון. אל עמק חברון. תלמידי הלל ושמאי. הכל לאתויי מאי. וכאשר יאותו במאורי. ה' ישעי ואורי. ירחיק מעלי כל פשע. וילבש נפשי בגדי ישע. בגדי חמודות לבוש מלכות חליפות שמלות. לא תירא

משלג כי לבושה לבוש שנים. דובב שפתי ישנים. אסף וקבץ כל מדרשי רבותינו ז"ל בתלמודנו הקדוש עם פי' רש"י ותוס' ושאר פירושים מבעלי החידושים כמסת היר. ועוד הוסיף בקצתם דברים חדשים. נשרשים מאושרים. על פי אמונת רבותינו הקדושים. ולקרבה אל המלאכה. מלאכת שמים ארבע אמות של הלכה. זכרונם לברכה. עוד צוה לכותבה על לוח הדפוס לזכות את הרבים. אם שלמים וכן רבים. צדיקים וטובים. ובוזה היה מוציא ימיו וליליו ופשט בגדי תאות העולם מעליו. לא ינום ולא יישן עד שיצאו כנוגה אשר נשבע לה' וידר יעקב נדר לאמר. זכור ושמור. החל וגמור. ניהא ליה למר. אבל לא לאדם דרכו. ונחש הקדמוני הכרוך בעקב כל נוצר הפסיקו. ויהי השמש באה ויעקב מלאכים לפניו. להשיב רוחו אל אדוניו. דכל אפיא שוין משוא פנים אין לפניו: והעד האיש משה עניו. כי ה' צוה ומי יוכל לעוות. אין שלטון ביום המות. וכן יסד המלך. על כל רב והלך. אל בית המלך. לבא נקרא. ומלאכי שלום לפניו הקרה. ועתה אני הצעיר מר ונאנה באתי ורעיוני תמהים ומשתומם על המר"ה ונפשי כנהמת ים תהום. מתנצל לפני ההרים הגבוהים. משתטח לפניהם ואומר שמעו אלי וישמע אליכם אלהים: בראשית כאשר הסכים הרב מורי אבי ז"ל לקבץ כל מדרשי רבותינו ז"ל וללקט שושני פניני סגולות רמזותם כאמור. לא היתה כונתו כי אם לטרוח בקבוצם לכד ולצוות לכתבם עם פירושי הראשונים ז"ל לא לכתוב דבר ממה שנראה לפני תורתו בביאור כונתם. אמנם אחר כך רוח אחרת עמו יען אשר פתוהו ויכלו לו אנשי שלומו ישיתו מימי תורתו ואוכלי לחמו. בכל יום היה מחדש ויכתוב את הרשום בב' הסדרים הראשונים שכבר נדפסו. אמנם בסדרים הנשארים אין כל חדש. ואני ידעתי שלא ידעתי לזרות ולהבר. התבן מן הבר. כל שכן לחדש דבר. לכן אשתדל בהגה"ה כפי כחי וכפי טבע המלאכה מלאכת הדפוס. גם אשתדל להעתיק כל מה שימצא מפירושי בעלי החידושים ז"ל בעיר הזאת. איש איש על מקומו אם אולי היתה שכחה לפני תורתו כי גם בזה לא מצאתי הספר שלם ולא בשביל זה תרפינה ידי הקונים. המונים המונים. או אנשים חכמים ונבונים. כי מעלת הספר וטובו נודע בשערים וכבוד אלהי ישראל בא בו. אליו היושבי בשמים. אשא לבבי וכפים. יעקב שלם עיר וקדיש על שכמו ישאנו. ולפני כסא כבודו ינחנו. יעלה ויראה בהר ה' אשר צפן לימינו. הר זה קנתה ימינו. יכנס דרך שער האולם הפונה קדמת עין לחיי עולם ועם הנשמות הטהורות בתוך רבבות אלפי שנאן תבא נשמתו להשתחוות למלך ה' צבאות בבואן ושרפים ומלאכים יתנו לו ביניהם מהלכים לבא לפני עליון. ותחת רגליו ישב ברום חביון. המלאך המקריב יקריב נשמתו להשתחוות לו. לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו. ופיו פה קדוש יהיה לנו לפה להליץ טוב בעדנו. לצדקנו ולהתפלל עלינו. השאיר לנו אחריו תורה לנו ולבנינו. להניח ברכה אל בתינו. ובה נגהה. ובאהבתה תמיד נשגה עד יבא משיח צדקנו במהרה בימינו. ותשמענה אזנינו. מפי העמים אשר סביבותינו. מאמר הנביא אשר יעד לישר כל עקוב. לכו ונעלה אל הר ה' ואל בית אלהי יעקב. ויקיים בנו בית יעקב לכו ונלכה באור ה' במהרה בימינו אמן וכן יהי רצון:

הקדמת הרב הגאון מהרש"א ז"ל

בהם דבר המסכים עמי או דבר הסותר את דברי אל תאשימיני על כך כי לא עיינתי בהם מפני הטעם שכתבתי. וגם עוד מפני הקצור (אמרתי) כל דרש או מאמר הנאמר בתלמוד בכמה מקומות לא פירשתי אותו רק באחד מהמקומות כפי הענין ובשאר מקומות כתבתי מראה מקום על מקום הפירוש וכן כמה דברים באגדות הנוגעים גם בהלכות ושם מקומו שכבר כתבתי שם ראיתי לכתוב ג"כ בחידושי אגדות מראה מקום למצוא אותו בחידושי הלכות ועוד אמרתי כי שמא מפני קיצור דברי יראה לפום ריהטא למעיין דברים פשוטים או סותרים לפי דעתו כ"כ זאת מבוקשי שתכין לבך לדקדק יפה באותו מאמר גם בדברי שאולי תבא על תוכן כוונתי ולא יהיו הדברים פשוטים כ"כ גם לא סותרים ודקדק גם כן שאולי יש טעות מה באותו ענין ע"י מעשה הדפוס. ואגב גררא ראיתי עוד להזכיר בדבר הנוגע גם בהלכות שיש מחכמי הדור שנראה להם מתוך קושיא ודקדוק מה להגיה בגפ"ת ולשבש נוסחות הישנות לפי דעתו ובעל המדפיס הרואה הגה"ה זו חושב בלבו כי היא אמתית ומביאה בתוך הדפוס בגמרות הנדפסים מחדש ולפעמים המעיין היטב בהגהות אלו ימצא בהם טעות גמור ושיבוש כאשר ידוע לי באמת בכמה מסכתות כי בדפוסים חדשים נמצאו כמה הגהות בגפ"ת בחוסר ובגרעון שאין להם עיקר ושורש אבל הם טעות גמור למעיין בהם כל הצורך ונוסחאות הישנות ישרות הם בלי ההג"ה ויש לכל הירא וחרד על דבר ה' להתעורר בזה ופן ישתו התלמידים הבאים ממי התלמוד את מים המאררים האלה ויש לנו למחות ולגעור בבעל המדפיס שלא ישגיח בשום הגה"ה שאינה ברורה ופשוטה לכל וגם אם יהיה נראה לו הגה"ה ברורה יניח נוסחא הישנה במקומה ויעמיד הגה"ה מן הצד בגליון. כל זאת ראיתי בלבי ואמרתי להעלותן על הספר להתעורר לב המעיינים בהלכות ובספרים שיהיו זריזים ונזהרים בכל הדברים ראויים ללכת בריש. ומשכילים כזוהר מאירים. ואל יוצר אורים. יצילנו ממצרים. ויתן שמורים. לדור דורים. אמן כן יהי רצון:

אמר שמואל אליעזר בן מוהר"ר יודא זלה"ה בשכבר בהקדמת חדושי הלכות אשר חברתי הגדתי והעדתי על חדושי אגדות אשר בידי שחברתי אך לא זכיתי למלאות דברי אלה עד היום אשר שמ"ו אל"י עז"ר ותשועה היה לי לחבר פירוש על כל האגדות מחיבור עין יעקב וישראל ועוד רבים מהאגדות אשר השמיט בע"י ראיתי לפרש אותן לצרפן תוך האגדות וכתבתי בכל אגדה ואגדה מראה מקום בתלמוד באיזו דף היא כדי שיהא למעיין מבוא בנקל למצוא האגדה עם פי' רש"י שעליה ודברי התוספות שם. וכבר כתבתי בחדושי הלכות כוונת ותוכן החבור ע"ש. ואוסיף בזה להודיע לכל מעיין בחבורי זה כי בכל מאמר מהאגדות אשר מוצא הדרוש הוא מן המקרא ראיתי לבאר בו מה שהכריחו חז"ל להוציא המקרא מפרשטו אם ביתר אם בחסר אם בשינוי לשון אם בענין סותר מענינו או ממקום אחר וכל מאמר אשר אין מוצאו מן המקרא אם הוא מעשה זר ונפלא או מאמר אחד יוצא משכל לפי דעת האנושי אמרתי לבאר בו הדברים קרובים לענינו בדרך משל ומליצה סובלים הנמשל והמכוון בו שזה ודאי הוא צורך גדול באגדות מתוך שקצרו חז"ל דבריהם הם נראים כסתומים ויש לנו לדקדק בדברי חכמים וחידותם בכל הדברים שאמרנו וכל חכם יוסיף לקח בכל זה. אבל רבים מהלומדים באגדות אינם מדקדקים בכל זה בדברי חז"ל ואינם מבקשים לידע כל הענין על אמתיתו רק להשמיע ברבים קולו כקול הסירים תחת הסיר ויש מהם שבאו לדרוש אגדות של דופי וכעושי תורתן פלסתר שאין המקרא והמאמר סובל דרושם אבל הן מדמין צורה ליוצרה וחכמים הם בעיניהם להשיג במופלא ממנו בדברים שהם כבשונו של עולם ועליהם שנינו ר"פ אין דורשין כל שלא חס על כבוד קונו ראוי לו שלא נברא. גם דע אתה המעיין שלא באתי בחבור הזה רק לפרש דברי תלמוד שלנו בבלי ולא תלמוד ירושלמי ולא שאר מדרשות כי היה מאריך לי הזמן לעיין ולדקדק עליהם ומטעם זה נמי לא הבאתי דברי המפרשים רק המפורסמים לפי צורך הענין ולכן אם תמצא

לפרט שמואל אליעזר בן אבי מוהר"ר יודא זכרוננו לברכה. (שצ"א)

הקדמת הרב המוסמך הרי"ף ז"ל

סגור לא יפתח ולא באו שערי המפרשים חדשים גם ישנים זולת הנמצא כתוב בספר הרב בעל עין יעקב. ואני עני וכואב דלו עיני למרום ישלח עזרו מקדש ויערה עלי רוח מבינתו רוח חכמה ובינה רוח ה' נוססה בי להעירני לעמוד ולשקוד על דלתות האגדה ושערי לא יסגרו ויפתח לי שערי אורה להאיר עיני שכלי. וזה החלי בעזרת צור גואלי. ומשכתי ידי בקסת הסופר לכתוב ראשון ראשון מאשר עד כה ברכני. ובעזרת ה' באתי מלון קצו ואשמח כי רב חילי וכי תאוה הוא לעינים עיני כל ישראל שפתותם שושנים בשונים בספר האגדה שבגמרא. אשר אסף הרב בעל עין יעקב לזכות בו את הרבים ולא השבית גואל בשני חלקיו עין יעקב ועין ישראל ואנכי הרואה ישבתי בפתח העינים לבאר היטב מהני מילי מעלייתא דאגדתא בחדושי דברים מיוסדים על אדני העיון בדקדוקים דקים בפשט האגדה גם דברי מאורנו רש"י ז"ל ובדברי התוספות והיו למאורות לנו לעינים על כן קראתי שם הספר הזה **מאור עינים** כי מתוק האור וטוב לעינים. עין יעקב ועין ישראל יאירו כזהרים. וכשמש בחצי השמים. ובטחוני בקוני כי עין בעין יראו באור ה' נגה עליהם. וחיים הם למוצאיהם. ויהיו דברי אלה אשר התחננתי אל עין הקורא יקרא איש חסדו לדון אותי לכף זכות בכל דברי הספר החתום הזה. ואף אמנם שגיתי באיזה ענין משגיאות ינקני כי אני בעיני הכינותי בית שער ויסוד אל השרידים אשר ה' קורא אנכי העירותיהו בצדק והמה בצדקתם עוד יוסיפו ציצים ופרחים כיד ה' הטובה עליהם. וה' אלהים ירצני להביאו אל הדפוס ואתן בספר ויוחקו בעט ברזל לצבי ולכבוד. ה' יגמור בעדי ויוציאני לאור החל וגמור להיות לי לזכרון ולרצון לפני ה' לעבוד עבודה שכלב מאור עינים שמח לב:

"יוסף" אדני "שנית" ידו "המלאה" והרחבה. לתת לי אחרית ותקוה. לכלכל את שיבתי על אדמת הקודש. ושבתי בבית ה' כל ימי חיי. לחזות בנועם ה' ובהיכלו כל ימי אומר כבוד. והיתה מנוחתי כבוד:

אמר המר יאשיהו בלב נשבר כי אפפוני משברי מות על מות לבן בן פורת יוסף אסף אלהים את חרפתי ושדי המר לי יגעתי באנחתי ואבקשה למנחמים ולא מצאתי. כי גדול כים שברי על שבר יוסף השברתי קדרתי שמה החזיקתני ואהיה בודד בבית למודי כי גלה ממני כבודי ואתנה לבי כי קרוב יום ה' לעומתי. ימי עברו וקווצותי לבנים. לפי רוב השנים. וזוודין לארחא קלילין. מורידין ולא מעלין. ומה אעשה כי יקום אל וכי יפקוד עלי ועל מעללי מה אשיב לה' ובביתי אין לחם ואין שמלה ומשאת וארוחה. ושבח אני את המתים אשר סעו המה למנוחה. ועזבוני ביגון ואנחה. כי ירט הדרך לנגדי ומתי אעשה גם אנכי לביתי לעשות לי בית נאמן להלוך נגד החיים. אתהלך לפני ה' בארצות החיים. אז אמרתי תנחמני ארש"י ברצות ה' דרכי ואשיבה רגלי אל העדות והתורה. לעבדה ולשמרה. ואשתעשע יום יום בתנחומי התורה. המה ינחמוני מעצבוני ויגוני. וגרסה נפשי לתאבה במילי דאגדתא המושכת לבו של אדם להשכיל ולהיטיב בטוב טעם ודעת אבינה לאחריתם. יען ראיתי קדמונים אחזו שער מדרשי רז"ל לבארם כאשר מצאה יד שכלם. וגם אני יצאתי בעקבותם אבחר דרכם לברר וללבן כמה וכמה מדרשי חז"ל בעיון נמרץ כפי מה שחנני קוני והמה בכתובים בספרי הכסף הנבחר והמזוקק אשר יסדה ידי ובאו אל הדפוס לזכות בהם הרבים בחמלת ה' עלי ואביט ואין עוזר להכנס בשערים המצויינים בהלכות באגדות הגמרא כי השער

הקדמת הגאון המחבר ספר עיון יעקב

הקטן והפשוט יעקב יושב אהל איש תם. בכל כחי והשגתי עבדתי ויגעתי ומצאתי. הן עתה כלכם חזיתם. וכאשר ה' ראה בעיני ויגיע כפי אשר ישבתי באהלותם באהל יעקב עם תלמידים בישיבה שיש בה סמיכה במשענותם. ומשלחן גבוה זכיתי להביא על מזבח הדפוס חיבורי אשר חברתיים. ורבותי וחבירי קבלו את דברי להלכה כאלו מסיני מסורה. מה שהוריתי ודנתי ברוח נשברה. זו תורה וזו שכרה. ברכות יעטה מורה. ובשנת תע"ג בהיותי בק"ק פראג שקט ושאנן. כזית רענן נגע בנו יד ה' ושלח ביעקב דבר. והייתי מוכרח לטלטל

זה חלק אדם אלהי ממעל. אדם לעמל יולד בעמלה של תורה שבכתב ובעל פה לדרוש ולתור בחכמה בגפ"ת ללחום מלחמת ה' מלחמת מצוה בפוסקים גדולים ראשונים ואחרונים לפי דעת וחלק השגתו אשר זכה בו וניתן לו מן השמים זוכה לעצמו ומזכה את אחיו אתו עמו כאשר נתרבו החבורים ממלאכי אלהים ראשונים מכלל דאיכא אחרונים אחרון אחרון חביב שקבעו הלכה כמותם. כספיר גזרתם. ומתוך דבריהם אבינה לאחריתם. כל דבר סתום. מעין החתום ועי"כ בקבר דובבו שפתם. ובהם ענתה שעומדת לעד צדקתם. גם אנכי

סוף

עינו דבעי למחזי בי בישותי זאת פעולת שוטני. וכבר אמרו חז"ל תהא לוטא ואל תהי לטא ע"כ עששה מכעס עיני. ומתוך צרה קראתי ושועתי אל ה' שתרפאני. ורוח קדשך ונדיבה תסמכני. ולמות אל תתנני. ובתורתך תאיר עיני. שמע ה' קול יעקב אל תטשני ואל תעזבני. ומחטאתי טהרני. ובסתום חכמה תודיעני. ובשנת ת"פ ותפ"א נשמע תפילתי וחנני. לשלוח לי רופא מומחה להסיר ממני מכת הסנוור משמאלי ומימיני. על כן אמרתי לשלם נדרי אשר נדרתי בעת צרה ליעקב כי דליתני. לשלם עין תחת עין להשלים חיבורי עיון יעקב על כל עין יעקב. ואקוה שיהיו דברי עריבים לכל מעיין כי לא הלכתי בגדולות ונפלאות רק הקרוב אל השכל והפשוט. וה' ינחני בדרך אמת ולהראות נפלאות מתורתך ויורו משפטיך ליעקב ויקויים בי ובנכדיי לא ימוש מפך ומפי זרעך ומפי זרעך עד עולם ואזכה להדפיס עוד ספרי שבות יעקב חלק שלישי עם חידושי הלכה תוספת אשר חדשתי על ישיבתי:

טלטל גבר. בלי חובר חבר. כי אין אומן בלא כלים כי הייתי שטף ועובר. מכפר לכפר בכל פנה ועבר. על כן אמרתי לבקש שבר ולא לבטל הזמן בלא דבר. ונתתי אל לבי ללמוד דברי אגדה ומה שחדשתי לפי קט שכלי כתבתי לי לזכרון ובשם **עיון יעקב** יכונה. וכאשר סר הדבר וחזרתי לבית מדרשי לפראג כבראשונה. נתקבלתי לאב"ד ור"מ לקהל עדת ישרון ק"ק ווירמייזא ואגפיה וישבתי שם כמו שלש שנה. ואחר בלותי היה לי עדנה. הייתי לראש פנה. ונתעליתי לקבל לאב"ד ור"מ דק"ק מיץ ועליתי על כלנה. ובקשתי לישב בשלוה להרבות גבולי בתלמידים חכמתי בחוץ תרונה. ומחשבה מועלת אפי' לדברי תורה ואחריתה מרה כלענה. ויבא עלי רוגז ותרגז בטני כי בא לי כאב עינים ועלה הסנוור על עיני. שמאלי ומימיני. ועולם הולך וחשך בעדני. אמרתי ח"ו אבדה תקותי ממני. כי הצטדקתי עלי משפטי ודיני. שבהקדמת חלק שני שבות יעקב שלי מתוך כעסי דברתי בלשוני. לטוותא דרבנן על שונאי חנם אשר קנאוני. דתפקע

כ"ד הקטן כאפרוח שנפתחו עיני **יעקב** בה"ה מוהר"ר **יוסף ריישר** מפראג חונה פה מותבא רבה ק"ק מיץ יע"א:

יציר החפפה

הקדמת המחבר ספר בית יהודה

לידיד הקורא המחבר כי ידבר לכם שלום

אשר פצו שפתי שנת שפ"ה ודבר פי בהקדמת חבורי **בית לחם יהודה** מפתח לספר עין ישראל לשלח על פני חוץ ספר **בית יהודה** תוספות כמה מאמרים ואמרים נכונים להדרש אשר נטש המחבר הנזכר עם פרש"י ותוס' ע"פ דרכו ממש מן הבא בידי פגעו בי מלאכי אלהים ויעכבוני זה פעמים רבות ואחר עד עתה והיום אשר נדרתי אשלמה ישועתה לה' הנה הוא בא אליך ומוצג לפניך קחנו כי הוא זה:

לך אמר לבי יערב חין ערכו כי כל הדברים האלה בקרבו חדשים המה מאדם לא נראו ולא נודעו כי אם לאחד מן השרידים אשר לה' קורא במקור ישראל וגם הוא ראה אותם אחד הנה ואחד הנה ולא אדעתיה ולא מקובצים יחד עומדין כסדרן וערוכים כהלכתם עד כי לכל אשר יקראהו באמת ולשומעים יהיה הכל חדש ממש שנתחדשו גזירותיו כי באמת לא תמצא בו מאמר שלא יהיה או אגדה או דומה לה או יוצא ממנו תועלת מחודש ואם בראייה ראשונה לא ירמזון כן עיניך דוק היטב היטב הדק כי דבור א' מתחלק לכמה ניצוצות כדרכו מפירוש רש"י ז"ל או מדברי התוס' או איזה פי' פסוק בחדוש מדבריהם תבין כי לכך נוצר ונצטר בתוך הבאים. גם

אתה עתה הניחה לי ואל יחר אפך בי על אשר הבטחתי ולא קיימתי עד מקץ תשע שנים. כי אלהים חשבה לטובה ובין כך הביא בכליותי בני עצתו כי ברבים מן המאמרים היו איזה אחד אשר עדיין לא נתקרה דעתו כי יראתי כי אמרתי פן תחדל את בינתך מעמו לאמר מה יועילני ומה לאבן זו בבית זה. וכתבתי עליו בעשרה מאמרות (אמר הבונה) וגיליתי אזנך על היותה אבן טובה ויקרה ואנה תוכל לשומה לראש פנה או במדות או בדעות ואגב ארחי נגעתי בפסוק פשט או רמז או ממאמריהם ז"ל במקום אחר. אך הכל בקיצור מופלג ומלות מולידות אם תדקדק בהם כי אנכי העירותיך בצדק ויגיע עיונך כי תאכל אשריך וטוב לך. ואם בכל זאת לא יראה לך באיזה א' מהם בלתי היות בו מקום אלא לענין דינא גם היא תורה אשר מאתו תצא וריוח יהיה לך בו הגם שתנאי יהיו דברי לך בהזכיר שלא תבקש לפסוק דין או לשאת ולתת בו מתוך הדברים שבאו בחבור זה כי צריך לראות הכל במקומו ומה למעלה ומה למטה ומה לפנים ומה לאחור ממנו. לא נטפילתי באגדות ירושלמי כי אחר בעל עין יעקב הרב בעל יפה מראה בא בחכמה ויקח ברכתם. גם מסרתי מכל הבא פה בסוף מפתח מפותח פתוחי חותם ע"ד ביי"ת לח"ם יהודה אשר עשיתי על ספר ע"י. קראתי שם החיבור הלז **בית יהודה** כי

ברזל ועופרת על פני כל הארץ כי האדם עץ השדה אשר פרו יתן בעט"ו. וגם כי זה לי שלש שנים הגעתי לזקנה ככחי אז כחי עתה לצאת ולבא לחלוק זכות לפרסום וכל עוד נשמתי בי תושיה לא תדחה ממני ואחר כבוד יקחני.

ראה רצוני ועמלי ושא בעדי תפלה לה' לגמור בעדי בחסדו לעולם ואשלחך אם ברכתני:

שם העצם הנקרא לחלק שני מן הע"י היה בי"ת ישראל"ל ובית ישראל ובית יהודה הנם לגוי אחד בארץ. וקויתי לה' ביתי בית תהלה יקרא לכל העמים לזכר עד כל הימים:

הן אלה קצות דרכי באשר התהלכתי כל ימי היותי להפיץ חוצה ברחובות פלגי מים לזולת מן המעט אשר היה לפני הן בקול ה' בהדר הדרשות לקהלות רבות הן בחבורים בעט

הקדמת הרב המחבר עין יוסף וענף יוסף ויד יוסף

המות. שאז נגמרה מלאכתו בטובו. וזהו שאמר אם יש לו לאדם שם טוב מהתורה שנקראת שמן אז טוב יום המות מיום הולדו. שעל אדם כזה ביום הולדו לא נאמר כי טוב. אבל על יום מותו נאמר כי טוב מאד זה המות. אבל במי שאין לו שם טוב מהתורה גם על יום מותו לא נאמר כי טוב כיון שאינו נגמר במעשיו. ולכן החיוב על כל אדם ליתן כבוד לבוראו בטרם יחשיך. ליתן שמן בעוד שהנר דולק. דכל זמן שהנר דולק מהני הוספת השמן מעט מעט. לא כן אם כבה הנר אפילו אם יביא כל השמן שבעולם שוב לא יאיר לו. כך כל זמן שהנר דולק הוא נר אלהים נשמת אדם צריך ליתן שמן זו שמנה של תורה. שהיום לעשותם ולא למחר לעשותם: **ואמרתי** במה אזכה את נשמתי. לזכות את הרבים באיזה חיבור וגם אותי לזכני. ורעיוני על משכבי סליקו להיות סניף לראשונים לפרש דבריהם לחדש אור תורתם. ויעץ כי תלמוד **העין יעקב** גדול שמביא לידי מעשה. ומעשה רב. ובכל מחוז ומחוז עיר ועיר יאספו כמה עדרי צאן קדשים לשתות בצמא מי חכמתו. ולדעת את המעשה אשר יעשו. אך הספר הקדוש הנ"ל הוא סתום וחתום באלף עזקאין. ולא כל אדם זוכה ליהנות מאורו. ואף גם שהמפרשים הגאונים הגדולים שנדפסו אצל הע"י הפליאו עצה הגדילו תושיה. לבאר כל סתום. מ"מ לחלושי שכל כמוני אין די בביאורם ופירושם. לכן ראיתי חובה עלי לקחת מועד ומועדים ימים ושנים. שמתי לילות כימים להתהלך על שדמות מבארים ראשונים ואחרונים. ללקוט פריים מבין ערוגות מטעיהם. לשומם באוצר באורי. וליושבים לפני ה' יהיה לאכול לשבעה. ומעתה לא יהיה עוד כספר החתום. כי אם ספר הגלוי. כל איש יתהלך בו בדרך ישרה. ולהבין תורת ה' ברה. וזאת לדעת כי דברי חכמים וחידותם נוקבין ויורדין ומסתכלין בדיוקן של מטה ועולין ומסתכלין בדיוקן של מעלה. שדבריהם רומזים גם לדברים עליונים. ושיש סודות אף בסיפורי מעשיות כמו שכתב הרב הגאון הגדול המקובל אלהי הרמב"ן זלה"ה בהקדמתו לפי ש"ה וז"ל דברו בחכמה זאת במדרשים ואגדות. דרך משלים וחידות. להסתיר הדברים האלה ולהעלימם. ופיזור

שלמה המלך ע"ה אמר טוב שם משמן טוב ויום המות מיום הולדו (קהלת ז) וביאורו שהתורה נמשלה לשמן כדאי' בכמה מקומות במדרש. והנשמה נקראת נר כמו שנאמר נר ה' נשמת אדם. וכמו שהנר אינו דולק ומאיר אלא ע"י שמן כן הנשמה אינה מאירה באדם אלא ע"י התורה. וזהו טוב שם כשהוא משמן טוב היינו כשהיא מהתורה הקדושה. וקאמר משמן טוב. היינו מתורה לשמה. שאם עמל בתורה כל ימיו. זה השם הוא טוב. אבל השם שיש לו לאדם מהעשירות זה השם אינו שם טוב. ואצל אדם כזה שעמל בתורה כל ימיו טוב יותר יום המות מיום הולדו. ויבואר. שבכל מציאות העולם נאמר כי טוב במעשה בריאות העולם. והאדם שהוא מבחר היצורים לא נאמר כי טוב בבריאתו. רק נאמר אחריו וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד. והנה אפשר שכללו לאדם במלת כל אשר עשה. והתימה למה לא נאמר עליו טוב בפרטיות כמו על כל שאר מעשה בראשית. ומה מאד תמוה על זה דרשות חז"ל שדרשו טוב מאד זה המות. אבל הענין הוא כי אין שלימות האדם כעין שלימות שאר ב"ח. כי כל בעלי חי שלימותם נבראת עמהם ביום הבראם כמאמר חז"ל שור בן יומו קרוי שור. ששלימותו נבראת עמו מקרין מפרים קרנותיו קודמות לפרסותיו. משא"כ האדם נברא חסר השלימות. [וזהו ומותר האדם מן הבהמה אין. פי' שהיתרון אשר לאדם על הבהמה הוא האין וההעדר וחסרון שלמותו בתחלת בריאתו למען יהיה הוא בעצמו סיבת הוויית שלמותו במצות ומע"ט] וצריך שיקנה שלימות לעצמו. כי שלימותו נבראת בכח ולא בפועל. וצריך להוציא שלימותו מן הכח אל הפועל. וא"כ לא היה אפשר לומר עליו כי טוב בבריאתו לפי שעדיין חסר הוא השלימות כמו שלא נאמר כי טוב ביום השני לפי שעדיין לא נגמרה מלאכתו ונגמרה בשלישי. והאדם ג"כ לא נגמרה מלאכתו שלימותו לכן אי אפשר לומר עליו כי טוב. רק אימת נגמרת מלאכתו. ביום מותו. כי נאמר אל תאמין בעצמך עד יום מותך. שאז כי יפטר בשם טוב מן העולם אז נגמרה מלאכתו. וזהו מה שאמרו וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד זה

הקדמות

אחת הנה ואחת הנה כדי להסתיר מקומם. והעובר בהם לא ירגיש בהם ויקחם כפשוטן ולא יתבונן פנימיות פרטן. ולא ישוב אל לבו לא דעת ולא תבונה בקרבו לאמר איך יתכן לחכמים שבאו לכתוב הדברים האלה על הספר להעלותן לולי כי אוצר נחמד וטוב טבוע וגנוז בתוכן עכ"ל הטהור.

וכבר כתב בעל שפת אמת משלי ב' משל נאה לזה. וז"ל מעשה במלך אחד גדול מאד נטה למות ובניו קטנים ויצר לו להניח כל רכושו ביד אפוטרופסים פן ישחיתו נחלתו. מה עשה. כל הדברים הפשוטים וכלים הנמצאים הניח כמות שהן. והדברים היקרים הטמין ויחתר בקיר ערה אבנים מהקיר וטמן אבני סגולה שם וישב האבן למקומו. אך לא כמשפט הראשון אך מעט נראה מבחוץ ואינו שוה מבפנים כשאר אבנים. ויצו המלך כי כל איש אשר יתקן האבנים בטרם יגדלו הנערים דמו בראשו. וכאשר גדלו הנערים וישב האחד על כסאו שם לבו לדברי אביו ויסגור בעדו ויחתר בקיר ומצא שם מטמון גדול. ושמח על חכמת אביו. והכסיל לא יבין את זאת בראותו עקמומית בהיכל מלך ושפט כי המלך זקן כסיל. זו תורף המשל. והנמשל הקב"ה המלך הגדול נתן תורה לישראל ושם חביון עוזו. כי התורה אש שחורה ע"ג אש לבנה היא פנימית סוד ה' אשר לבוש בה המלך. ולאו כל מוחא סביל דא. לכן הטמין הסוד זה הדור בלבושו והניח בליטות עקמומיות שאין מובנים לפי פשוטה כדי לשום לב למה שבתוכה. החכם יחתר בקיר ערה אבנים טובות משם. והכסיל יכה בהם ראשו. וז"ש הכתוב כי ישרים דרכי ה' וצדיקים ילכו בם בשתי הדרכים נגלה ונסתר. ופושעים יכשלו בם ותהי לו לצור מכשול ולאבן נגף. ובזה יובן מה שאמר אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה כדברים שדרכן להטמין. אם תבין יראת ה' ודעת אלהים תמצא למה עשה ה' ככה עכ"ל. וכדמיון זה עשו ג"כ התנאים והאמוראים שהטמינו בדבריהם סודות נפלאים וחכמות יקרות. ויש מאמרים אשר דברו בהם ברמיזות לא בפירסום. כי הרמיזה יעשה רושם והתפעלות בלב ומחשבה. וכמאמר החכם. יש דברים רבים נסתרים שהם יותר חזקים מהנגלים. כי הנפשות הנכבדות כשירצו להבין ולהתבונן הענינים העמוקים. יטו לבבם אל הרמיזות. מרוב תאותם להוציא הדברים ההם ברוב המחשבה ע"כ: **לכן** מי יאמר חמותי ראיתי אור הטמון בדבריהם. ובפרט אדם כמוני. שעניני חומר לי ולא עניני נבון לי לחזות שפוני טמוני מסתרים. הכמוסים באוצרות החכמים היקרים. **ע"כ** לא לקטתי בליקוטי בתר ליקוטי מהמפרשים רק דברים שהם לפי הפשט הנכון להועיל לכל רעבי מדע דברי חכמים וחידותיהם על פי פשט הברור. **ראה** נא קורא נעים אשר אנכי נותן לפניך היום באורים על עין יעקב המכונה בשם **עין יוסף** ובשם **ענף יוסף** (ע"ש ברא מזכה אבא) תקחם ועיניך שים עליהם כי אז תצליח את דרכיך ואז תשכיל. **ואל"ה** הם התועליות היוצאות מהבאורים להועיל בביאור **עין יוסף** אספתי במלוא חפנים

עמל. באורים מבאורים שונים. המונים המונים. נטעי נעמנים. מראשונים ואחרונים. חכמים ונכונים. דברים יקרים ונכונים. גם אותן האגדות המובאות במדרשים. לקטתי ממבארי המדרשים. איש איש על דגלהו. ואיש איש על מחנהו. והרבה באורים חדשתי ממיעוט שכלי אשר חנני ה' נחלת שדי ממרומים: **והענף יוסף** כליל הוא בהדרו. נמצא בו כמה חידושי תורה שם יפרחו פרחים ושושנים. מלא חכמה וכליל יופי לבא בארוכה להראות תפארת יקר דברי חז"ל לפני זקני עמי וחכמיו. לפתוח מכמניו ומנעוליו ולהוציא מצפוניו החוצה לעיני השמש:

עוד זאת. אני קרתי מראה מקומות האגדות. ומקורם העריתי. איה איפוא הם רועים בשדה אחר. אם בירושלמי או במדרש רבה ותנחומא ושח"ט ותד"א ופסיקתא רבתי ואגדת שמואל וספרי וילקוט ושארי מדרשים וזוהר. וגם זה לא למעט התועלת יחשב. כי לפעמים במלה אחת או שתיים הנמצאים בהמקומות האחרות חסר או יתר או בסגנון הלשון. כשיענין שם הקורא תפקחנה עיניו (עניי השכל) להבין בינה ולמצוא דעת באיזה באור חדש או ביתר באור. דוק ותשכח. כמאז"ל על פסוק היתה כאניות סוחר ד"ת עניים במקום זה ועשירים במקום אחר. ולא כאשר ידאה הנשר ידאה אדם כמוני על כרוב שכלו אל מקום הבאור באר היטב. והמלאכה מרובה לא יום ולא יומים: **והכ"ל** עשיתי יפה בעה"י ע"ד הפשט הברור המתקבל על שכל הישר. כאשר עשיתי בביאורי המדרשים והסד"ע אשר הוצאתי מכבר לאור עולם. עזבתי המעקשות והפלפולים הרחוקים המובאים באיזה ספרים ההולכים דרך לא סלולה. כי חותמו של הקב"ה אמת שמו. וכבר אמר החכם האמת אהוב מכולם. **ועתה** אני נותן תורה לה' על אשר זיכני לראות החבורים שעל המדרשות וסד"ע והגדה ש"פ שיצא לאור (ומי אנכי כי הביאני עד הלום). ואל"ה ה' אקרא אנא ה' כאשר החלות להראות טובך לעבדך בן אמתך. לא בצדקתי ויושר לבבי כי אם בנועם חסדך. כי מנועם חסדך כלם ירויון. כן תגמור בעדי. להתחסד עמדי. ולתמוך כבודי ביתר חבורי החביבים אשר אתי בכתובים. הארך ימי ושנותי בנעימים. עזרני להוציאם לאורה בקרב הימים. ואגורה באהלך עולמים. **אמן**. כה דברי השפל חנוך **זונדיל** בהמנוח מהור"ר **יוסף זללה"ה**:

ועתה אמרתי להציב שלשה גרגרים טובים המפיצים אור בהיר על הרבה מאמרי חז"ל:

(א) **כתב** בספר דרכי הלימוד וז"ל כל היכא שתמצא בתלמוד דברים שנראין לכאורה שהם מיותרים וללא צורך כגון מעשים רבים דלכאורה נראה דלא נפקא לן מידי לענין דינא צריך שתדע שבדאי מחברי התלמוד לא כתבו המעשה ההוא או הענין ההוא ללא צורך. ואם תיגע לחפש לבקש

והכריעו בעדותן כל חכמי ישראל עכ"ל הרי לך מובן מהכא התועלת הגדול שיצא לנו מדבריהם ז"ל. וכמה פעמים מצינו ג"כ שדברו דרך רמז ודבריהם נראים לנו שהם גוזמא ובודאי שאין לנו שכל והבנה כדי להבין סודותם לפי שכל דבריהם ז"ל הם דברי חכמה ורמזי תורה ושכליות כי לא לחנם אחז"ל שאפילו שיחה קלה של ת"ח צריכה עיון עכ"ל:

(ב) **בברכות** דף ל"א ע"א על זה שלמדו בברייתא המתפלל צריך לכוין לבו לשמים. אמר אבא שאול סימן לדבר תכין בס תקשיב אזנך (תהלים י) ר"ל אם יכוננו לבם בתפלתם אז תקשיב אזנך. שהמתפלל צריך לכוין. והחכם ההוא שאוהב אמת לא אמר שנאמר תכין לבם וגו' שהיה מובן ממנו שהוא פשיט המקרא אשר לא כן האמת בכוונת המקרא שם אמנם אמר סימן לדבר תכין לבם כו' שלא תשכח ההלכה ההיא. כי קרוא מקרא בכל ספרי הקודש היה רגיל בפיהם תמיד. לכן נתן סימן במקרא על ההלכה ההיא שיזכרו התלמידים בה תמיד בעת קריאתם המקרא ההוא:

ובן כוונת מאמרם אל תקרא. בכל מקום שנמצא בתלמוד. כמו אל תקרא בניך אלא בוניך (ברכות דף ס"ד ע"א) עשה רבי אליעזר סימן במקרא ההוא לו ולחביריו ולתלמידיו שלא ישכח הדבר ששמע מרבי חנינא רבו. אך הסימן במקרא ככתבו לא הספיק שיובן ממנו רק ת"ח. לכן אם תחליף קריאתו ותשתנה מעט. והוא לקרות בוניך במקום בניך. אז יובן מסימני המאמר ותזכרהו. וכן אל תקרא מוציא כמוציא (סנהדרין דף נ"ב סוף ע"א). וכן אל תקרא ממנו אלא ממנו (מנחות דף י"ג ע"ב). אל תקרא ידודון אלא ידדון (שבת דף פ"ח ע"ב). אל תקרא לבת אלא לבית (מגילה דף י"ג ע"א). אל תקרא שנאן אלא שאינן (עבודת כוכבים דף ג' ע"ב). אל תקרא שושנים אלא ששונים (פסחים דף קי"ז ע"א). אל תקרא שברת אלא שרבת (מגילה דף ט"ו ע"ב). אל תקרא שנים אלא שנים (סוטה דף מ"ט ע"א) וכמוהם: **ופעם** עשו סימן במקרא באופן שאמרנו. אך לא הספיק עד שעשו בסימניהם שנוי גדול במקרא בהשתנות אות אחת שנים ושלוש. אבל תהיה ענין המלה אחרי השתנותה קרוב לענין הראשון. כמו אל תקרא ושננתם אלא ושלשתם (קידושין דף ל' ע"א) שהם רחוקים במכתב ובקריאה. אבל המה קרובים בענינם כי שלשה הראשון במספר אחרי שנים. וכן דעתם באמרם לפעמים קרי ביה. כמו קרי ביה עמך (ר"ה דף ו' ע"ב). וכן קרי ביה לא ימוך (כריתות דף ז' ע"א). וכן מה ה' אלהיך קרי ביה מאה (מנחות דף מ"ג ע"ב). וכן קרי ביה זבח זבחי (פסחים דף ס"ד ע"א). וכן תקראו אותם קרי ביה אתם (ר"ה דף כ"ד ע"א). וכן קרי ביה לא לתן לו בנשך ובתרבית (ב"מ דף ס"א ע"א). ובדרך זה לא נוסף אות בלשון המקרא. אבל יתחלפו מצבי אותיותיו. וכן כתבו תוס' (בכריתות דף ז' ע"א) בד"ה קרי ביה. וז"ל אפילו מאן דלית ליה מסורת בעלמא. הכא שאני שאינו מוסיף על

ולעייין בהם היטב תמצא שעכ"פ לאיזה נפקותא דדינא או תועלת גדול נלמד ממנו ושלא בכדי נכתבו עכ"ל. וז"ל יסוד הלימוד צריך שתדע בתכליות הפשיטות שרבינא ורב אשי מחברי התלמוד לא כתבו שום דבר מבלי שיגיע לנו משם שום תועלת או נפקותא דדינא או מוסר או מילי דחסידותא שאם תדקדק בכל דבריהם תמצא שכולם נאמרו במדה ובמשקל ובמשורה ואפילו דבר אחד לא תמצא שכתבו ללא צורך. ודרך משל מצינו בתלמוד מעשים רבים שלכאורה נראה שנכתבו ללא צורך ותמצא שרש"י ז"ל מפרש התם נקט זה אגב זה להשמיענו דבר זה וכמו שתוכל לדקדק בכמה מקומות מהתלמוד. והנה מצינו במסכת נדרים בפרק ר"א אותו מעשה דמייתי בגמרא וז"ל ההוא בר בבל דסליק לארעא דישיראל נסיב איתתא אמר לה בשיל לי תרין תלופחין כו' ולכאורה נראה דהמעשה הזה וכל הדומים לו דהובאו בתלמוד שנכתבו ללא צורך כי מה לנו לידע זה ומאי איכפת לן מהם דמאי נפקותא איכא בדבר. אבל אם תדקדק בהם היטב תמצא דאיכא למשמע מיניה איזה תועלת דהרי בגמר אותו המעשה אומר שם דאמר לה תבר יתהון על בבא. הוה יתיב בבא בן בוטא וקאי ודאין דינא תברא יתהון על רישיה אמר לה מה הדין דעבדית. אמרה ליה כך ציוני בעלי אמר לה את עשית רצון בעליך המקום יוציא ממך ב' בנים כבבא בן בוטא ע"כ. ופרש"י ז"ל שם וז"ל ואייתי האי עובדא לאשמועינן חסידותא דבבא בן בוטא עכ"ל. הרי לך דאעפ"י שלכאורה נראה שנכתב המעשה הנ"ל ללא צורך שאחר העיון מצינו שכוונת בעלי התלמוד ז"ל הוא ללמדנו איך צריך כל אדם להתנהג בחסידות כדמצינו בבבא בן בוטא ז"ל שלא חש לכבודו ולא הקפיד בדבר וכו' אכן תמצא בכמה מקומות מהתלמוד במעשים רבים שיש ללמוד מהם נפקותא דדינא דוק ותשכח. וכיוצא בזה מצינו שכתבו בעלי התוס' ז"ל במסכת כריתות בפרק ספק אכל וז"ל שאלו מר"ג כשהלכו ליקח בהמה וכו' לומר אעפ"י שהיו טרודין היו עוסקין בתורה עכ"ל למדנו מדבריהם ז"ל דהוצרך תלמודא להודיענו ששאלו לר"ג וכו' כשהלכו ליקח בהמה וכו' ללמדנו דאעפ"י שהיו טרודין היו עוסקין בתורה. דאי לא הכי מאי איכפת לן אי שאלו לו כשהלכו ליקח בהמה או בזמן אחר דמאי נפקא לן מזה. עוד אי' בפ"ק דשבת דף ט"ו ע"א על מה שהביאו שם ממשנה של מסכת עדיות וז"ל הלל אומר מלא הין מים שאובים פוסלים את המקוה וכו' שמאי אומר תשעה קבין. וחכ"א לא כדברי זה ולא כדברי זה עד שבאו ב' גרדיים משער האשפה שבירושלים והעידו משום שמעיה ואבטליון שג' לוגין מים שאובין פוסלין את המקוה וקיימו חכמים את דבריהם עכ"ל. ופרש"י שם וז"ל במס' עדיות מפרש למה הוזכר שם אומנתם ושם מקומם לומר שלא ימנע אדם עצמו מבית המדרש שאין לך אומנות פחותה מגרדי שאין מעמידין ממנו לא כהן גדול ולא מלך כדאמרין בקידושין דף פ"ב ואין שער בירושלים פחות משער האשפות

התיבה אלא מסרס התיבה להטיל יו"ד בין סמ"ך לכ"ף עכ"ל. וצ"ל ז"ש מה קרי ביה מאה. אין לה משפט תוספת אות. לפי שמצאנו כמוה שהאל"ף חסירה ותנועתה תנתק לבית תחת אות שלפניה. כמו שאלתך (שמואל א' א') במקום שאלתך. מבית הסורים (קהלת ד' י"ד) במקום האסירים (שופטים ט"ז כ"א) וכן תמצא תוספות א' נעה וראמה וישבה (זכריה י"ד י') במקום ורמה. וכן ענין מה ומאה לדעתם הנ"ל. ועיין מ"ש תוס' שם במנחות דף מ"ג ותבין. וכן כוונת רבינו חננאל במאמרו קרי ביה. להגיה לשון התלמוד (בערובין דף י"ח ע"ב) במאמר רבי ירמיה מיום שחרב בית המקדש די לעולם להשתמש בשם של שתי אותיות [שכן היתה קבלה בידו. וכן היתה לר' נחמן ב"י (פסחים דף ב' ע"א) שאסור לקרות בזמן החורבן שם של ד' אותיות ע"ש] ונתן סימן במקרא. שנאמר כל הנשמה תהלל יה. וכתב רש"י בזה השם מותר לכל הנשמות כולן לשבח. ואף שאינם כהנים. או כהנים ואינם בזמן המקדש שאסור להם לשמש בשם המפורש ע"ש. אך תוס' כתבו וז"ל פי' ר"ח קרי ביה הנשמה בדגש. ר"ל שקשה לו על דברי רש"י [מלבד שהמה דחוקים מאד שלפ"ז ה"ל למימר כל נשמה. בלי ה"א הידיעה. לכן פי' החכם ר"ח הנזכר כוונת סימנה לקרות הנשמה במקום נשמה. מלשון שממה. כמו והארץ הנשמה (יחזקאל ל"ו ל"ד) והכוונה כל ימי השמה וחורבן תהלל יה. רק בחצי השם. ולכן כתב קרי ביה הנשמה בדגוש ר"ל מה' הנשמה. ולא כתב שאין פתוחה במקום קמוצה. כי כל כוונתו לבאר בדברים מעטים האלה ענינה ושרשה. ולזה תהיה מגזרת שם. וצ"ל דגש במ"ם על חסרון הכפול. ומעתה תהי' ממילא השי"ן פתוחה ובלתי אפשרי להיות קמוצה. משא"כ שורש הנשמה נחה. [ורבי זלמן הענא ז"ל ביסוד הנקוד שער המליצה יסוד י"ז ראיתי שפי' בדוחק]. ובמקום אשר לא הצטרכו להשתנות בקריאה הניחו המקרא ככתבו ועשו סימן בו. כמאמר רבא (נדרים דף נ"ה ע"א) ומדבר מתנה וממתנה נחליאל כל העושה עצמו כמדבר תורה ניתנה לו במתנה וכו'. לפי שהמאמר היה נאה מאד ודבר אמת כנראה לעין כל משכיל. שהבעל גאה לא יכול להשיג דבר מחכמות עצומות. באמרו מי אדון לי. ומי יורני. אמנם הבעל הכנעה יאמר מכל מלמדי השכלתי. וכל איש היודע דבר ראוי להיות מורי. לכן עשה רבא סימן במקרא של ממדבר מתנה וכו' על הרעיון הזה שלא ישכח. וכן כמעט ברוב המקומות שהובא מקראות בתלמוד יבואו רק לסימן. וחלילה להם מחשוב ככה לפירוש האמתי. ועיין מ"ש התוס' (עבודת כוכבים דף כ' ריש ע"ב) בד"ה שלא. ולרוב רגילתם לתת סימנים כאלה במקראות על הלכות ושמעו. אמרו על המקרא שנעשה בו הסימן. לפעמים שנאמר. ולפעמים מאי דכתיב. כאלו נאמרו בפירוש המקרא. מטעם זה שינה החכם אבא שאול הנ"ל את סדר הלשון. ואמר סימן לדבר. ולא שנאמר. לפי שבהשקפה ראשונה נראים דבריו כאלו המה כוונת המקרא באמת. וירא מפני שבוש

המבין. לכן כתב בפירוש סימן לדבר. מבלי תת מכשול לפני ההולכים באורחות חיים להתענותם. אבל בשארי מקראות שכתבו לסימנים יפה כתבו שנאמר. ולא חשו לשבוש המבין כי נראה מן הענין שאיננו פשט האמתי במקרא. ולא יעלה על לב אדם להטעות ככה. לכן לא חשו לכתוב סימן לדבר. ועמדו בהרגלם. ובוזה נתבארו רוב מאמרי התלמוד. בין ואמור לאמת תורני הדרך אשר תבחר. ואהוב האמת (ספר העוין):

ג) **בידי** חכמי התלמוד היתה קבלה. כי קטב מרירי הוא שם שד הצהרים. כן כתב רש"י (ברכות דף ס' ע"א). ובבבל ארץ מולדתי נמצאו רבים מהברואים האלה. ר"ל השדים. והכירוהו כחיות המזיקות ושאר ברואי תבל אשר כמוהם. וכמו שיכול האדם להשתעשע בחיות טורפות אם יודע להתנהג בהם. ולרמז ברמזים ידועים לקרוץ בעיניו עליהם ולהורות באצבעותיו שיבינו עי"ז לעשות שאלתו כדבר איש אל אחיו. כן היה עם הברואים ההם. עד שאמר רב יוסף ורב פפא (פסחים ק"י ע"א) אמר לי יוסף שדא כו'. והכירו את טבעם שהמה ברואים גשמיים כשאר בני תבל. וידעו שגם שלט בהם ההעדר כשאר ב"ח מפני שהם מורכבים מאיזה יסודות קלות הנודעים להם. כמאמר (חגיגה ט"ז ע"א) שהמה אוכלים ושותים כבני אדם. פרים ורבים כבני אדם. ומתים כבני אדם. וכתבו חכמי התוס' הו' מצי למיחשב ישינים ומוציאים רעי כבני אדם כדלקמן גבי דמי לבהמה. ויש לומר שהוא בכלל הני והרמב"ן כתב (ויקרא י"ז ד') שהמה מורכבים מאש ורוח. ולכן נקלו לפרוח הגגה מעלה. ויבינו מעמד הכוכבים יותר מברואי תבל היושבים על הארץ. לרוב התקרבת אליהם. והחוקרים הקדמונים ראו את הנולד מתוך הכוכבים כנודע. והברואים האלה הבינו יותר תולדות הזמן מכוכבים להיותם קרובים עליהם מהתעופפם מעלה לקלותם כנ"ל לכן אמרו (בחגיגה שם) יודעים מה שעתיד להיות אך הזיקו הבני אדם כשאר ברואים המזיקים. כנחש. עקרב. ארי זאב דוב ונמר. וכמוהם והחיות הטורפות יותר מסוכנות לאדם מהם. כי החיות טורפות ביום כלילה ולא יתראו מבני איש. אבל המה לא הזיקו כי אם בלילה. וביום ייראו מהאדם לעשות מאומה לו. ולכן אמרו (ברכות מ"ג ע"ב) לאחד נראה ומזיקו. לשנים נראה ומתיירא להזיקם ופחדם עליו. לשלשה אינו נראה כל עיקר. ר"ל שיראים כמעט מהראות לפנייהם. ועל זה אמר החכם רב ז"ל שאף בלילה יש הצלה מהם להטיל אימה עליהם. ואמר אבוקה שמאיר לאדם בחשכו היא כשנים. כאלו שנים הולכים יחדיו שאמרנו למעלה שיראים מפניהם להזיקם. והטעם לפי שלא ילך בחושך ואז יראים מלהזיקם. אך בכל זה נראים לפי שלא מאיר כאור היום. וזריחת הירח בלילה שמאיר על פני הארץ יותר ויעשה חשכת ליל לאורה. בה ינצל מהם כמעט כביום. והוא כשלשה שהולכים יחד שאמרנו אינו נראה ולכן הכיר רב פפא ורב

התלמודים מענין השדים בכללים הכל שבידך. ואולי מסבת זאת לא נמצאו הברואים האלה רק בבבל. בעבור מזגם מיסודות הנ"ל המשונה מכל ברואי הארץ. ולא יוכלו להיות באקלים זולתי בבבל ארעא דחשוכא (ספר העוין):

הונא בר' יהושע גם את הקטב מרירי שד הצהרים. וידעו טבעו ומזגו ותכונתו. ואיה מקום מנוחתו. ואמרו פסחים (ק"א ע"ב) מאחד בתמוז עד ט"ז בו נראה בכל שנה. ומזמן ההוא והלאה לא נמצא רק לעתים. ומעתה תבין כל מאמרי

הקדמת המחבר עיני יצחק

מחיבורי הנ"ל איזה חידושים קצרים כפי שיוכל הגליון שלהם. ממני יצחק אהרן מ"מ דק"ק ווילקאמיר יצ"ו בעה"מ בית אהרן. כתר תורה. מנחת אהרן. עיני יצחק ב"ח נכד לרבינו הגאון רשכבה"ג בעל תוי"ט זצוק"ל ורבינו הגאון רשכבה"ג מהר"מ פאדוזה זצוקל"ה:

אודות ה' מאד בפי כמה שזכני להשלים החיבור **עיני יצחק** המיוסד על כל אגדות הש"ס. בשנה זו תרל"ט לפ"ק. והנה בהיותי עובר דרך ווילנא ידעתי שהגבירים מדפיסי **ראם** עוסקים כעת לסדר הדפסת חיבור **עין יעקב** בתוספות ברכה מרובה מכמה מחברים. ונתכבדתי מהם שילקטו גם

קצת חידושים ממסכת ברכות

מבעל המחבר עין יוסף. ענף יוסף. ויד יוסף

הנוהג בלילה כשר כל הלילה ע"כ דקשה דמשנה שלימה היא בפ"ב דמגילה. ואין לומר כמ"ש התוי"ט לעיל גבי משעה שהכהנים נכנסים כו' ע"ש דהתם ניחא דבקיצור רמזו לה. וכן הקשה בספר קול הרמז. לכן נראה לתרץ דאי לקמן פרק תפלת השחר דתפלה כנגד תמידין תקנו. ותפלת ערבית כנגד איברים ופדרים. ולפ"ז יש לומר דבניו של ר"ג שמעו מחכמים שאמרו הקטר חלבים ואיברים עד חצות. ולפ"ז אינן רשאים עוד להתפלל תפלת ערבית שהוא כנגד איברים ופדרים. דהא בניו של ר"ג באו לשאול אחר חצות. ולכן לא שאלו על תפלת ערבית. על כן אמר ר"ג ולא זו בלבד כו' אלא כל מה שאמרו חכמים עד חצות מצותן עד שיעלה עמוד השחר אפילו הקטר חלבים ואיברים א"כ צריכין אתם ג"כ להתפלל כי עדיין זמנה. א"כ לא קשה מה שהקשה רש"י דהא לא מצינו דאמרו חכמים בו עד חצות כלל. דכיון שסדר רבינו הקדוש בכאן דברי בני ר"ג די בכך ולא הוצרך לשנות דברי חכמים בהדיא. וכעין זה כתב התוס' יו"ט. גם לא קשה דהא סתם לן התנא במשנה דמגילה דהקטר חלבים ואיברים כשר כל הלילה. דיש לומר דכשר כל הלילה פירושו דיעבד. והא ראייה דתני התם זה הכלל דבר שמצותו בלילה כשר כל הלילה. ופירש הברטנורה דזה הכלל לאתויי אכילת פסחים שכשר כל הלילה ולא אמרו חכמים עד חצות אלא כדי להרחיק כו'. הרי דכשר כל הלילה

דף ב ע"א מעשה ובאו בניו מבית המשתה א"ל לא קרינו את שמע. כתב בספר קול הרמז וז"ל כי התפלה יש לה תשלומין גם בשחרית עכ"ל. וכוונתו בזה לתרץ למה לא שאלו בניו אותו על תפלה דהא בודאי לא התפללו ג"כ תפלת ערבית דאם לא הפסיקו לק"ש שהיא דאורייתא מכ"ש שלא הפסיקו לתפלה שהיא דרבנן. וכ"ת דס"ל דתפלת ערבית רשות. זה אינו דודאי ס"ל כאביהם ר"ג דס"ל לקמן פרק תפלת השחר דחובה. ע"ז תירץ דלהכי לא שאלו על תפלה כי התפלה יש לה תשלומין ג"כ שחרית. וקשה הא כתב רבינו הרא"ש בסי' ט' וז"ל הילכך מי שנאנס ולא יכול לקרות בלילה יכול לקרות עד הנץ החמה כו' ובניו של ר"ג לא היו אנוסים אלא נמשך לבם אחר המשתה עכ"ל וא"כ דהיו פושעים לא מהני להו תשלומין כלל אפילו לתפלה וכדאי בסוגיא הנ"ל ובש"ע א"ח סי' ק"ח. על כן נראה לי לתרץ באופן אחר. ונתרץ גם כן מה שפסק הרמב"ם בפ"ז מהלכות מעה"ק דהקטר חלבים ואיברים עד חצות. וכתב עליו הכ"מ דמשנה היא בברכות עכ"ל והקשה עליו התוי"ט דזה ליתא לדברי רש"י ע"ש. ולי אפשר לתרץ. דהא קשה דלמה לא שאלו על תפלה כנ"ל. גם קשה מה שצריך ר"ג לפרש ולא זו בלבד כו' הא שאלת בניו לא היה אלא על ק"ש בלבד. גם קשה מה שכתב רש"י דנקט הקטר חלבים להודיע שכל דבר

פירושו בדיעבד. אע"ג דכלל ותני בהדי קצירת העומר ובקצירת העומר מודה הרמב"ם שכשר כל הלילה לכתחילה דכתב בפ"ז מהלכות תמידין כל הלילה כשר לקצירת העומר. ולא כתב עד חצות כדכתב גבי הקטר חלבים. מ"מ יש לומר הא כדאי' והא כדאי'. ובוזה ניחא מה דאקדמיה מתני' דמגילה קצירת העומר קודם להקטר חלבים דמהראוי לאקדמיה הקטר חלבים ואיברים קודם משום דתדיר אבל לפי הנ"ל ניחא משום דהקטר חלבים ואיברים פירושו בדיעבד ושייך שפיר לסמוך לזה זה הכלל כו' דמרבא אכילת פסחים דכשר ג"כ דיעבד. ועפ"ז נראה לפרש מאי דאי' לקמן דף ט' ע"א ולא זו בלבד אמרו אלא כו' ור"ג מי קאמר עד חצות דקתני ולא זו בלבד אמרו. הכי קאמר ר"ג לבניו כו'. ועמדו ע"ז המפרשים. ולפי דרכנו ניחא דהכי פריך הגמרא על ר"ג דקאמר ולא זו בלבד אמרו כו' אלא אפילו הקטר חלבים ואיברים. ע"ז פריך הגמרא ורבן גמליאל מי מחכמים קאמר עד חצות דקתני ולא זו בלבד כו' וכמו שכתב רש"י במתני' דבהקטר חלבים לא אמר' בו עד חצות כלל ע"ז תירץ הגמרא הכי קאמר ר"ג לבניו ר"ל מדלא שאלו אותו על תפלה ש"מ ששמעו מחכמים דקאמרי עד חצות בהקטר חלבים. ע"ז קאמר להו ר"ג דאפילו הקטר חלבים ואיברים מצותן עד שיעלה עמוד השחר ולא אמרו בו חכמים עד חצות אלא כדי להרחיק את האדם מן העבירה. ודוק כי נכון הוא:

עייין ברבינו הרא"ש סימן א' שמביא בשם ר"ת דק"ש של בית הכנסת עיקר. וראיה מדאמר לקמן דף כ"ד רב צלי של שבת בע"ש אלמא חשיב לילה לענין תפלת הערב וה"ה לענין ק"ש. וכתב עליו רבינו הרא"ש דמרב אין ראייה דדלמא כרבי יהושע ב"ל ס"ל דאמר תפלות באמצע תיקנום ושמא היה קורא אחר צאת הכוכבים עכ"ל. מזה נראה דלא ס"ל לרבינו כדעת הגהות אשר"י הובא בסי' יו"ד שכתב שם דבשבת אין צריך לסמוך גאולה לתפלה ע"ש. דאי ס"ל למה ליה למימר דלמא כריב"ל ס"ל הא אף דס"ל כרבי יוחנן דצריך למיסמך גאולה לתפלה מ"מ יש להקשות מאי ראייה מרב דצלי של שבת בע"ש שזמן ק"ש הוא מפלג המנחה משום דמסתמא קרא אז ק"ש משום סמיכות גאולה לתפלה הא לפי דעת הג"ה הנ"ל יש לומר שקרא ק"ש אחר צ"ה משום דבשבת אין צריך לסמוך ולכן הקדים להתפלל להוסיף מחול על הקודש. אבל בחול אף שזמן ערבית הוא מפלג המנחה. מ"מ אי אפשר להתפלל מעריב מפלג המנחה משום דעדיין לאו זמן ק"ש הוא וצריך לסמוך גאולה לתפלה אף בערבית כרבי יוחנן. אלא ש"מ דלא ס"ל רבינו כהג"ה הנ"ל. ועייין עוד לקמן: והנה הרב אלפס פסק בק"ש דזמנה בצ"ה. ובתפלה פסק דעביד כרבי יהודה עבד. ולרבי יהודה מתחיל תפילת ערבית אחר פלג המנחה. וג"כ פסק כרבי יוחנן דצריך לסמוך גאולה לתפלת ערבית. וכד מעיינת לה ימצא הפסקים

סותרים זה את זה. דהאיך יכול להתפלל ערבית אחר פלג המנחה הלא צריך לסמוך לגאולה. והגאולה הברכות שלאחר ק"ש והק"ש זמנה מצ"ה. אמנם אי אמרינן שהרב אלפסי ס"ל כהג"ה הנ"ל י"ל דהנ"מ מזה שפסק כרבי יהודה דבע"ש יכול להתפלל ערבית אחר פלג המנחה ולהוסיף מחול על הקודש. ויקרא ק"ש אחר צ"ה. משום דבשבת אין צריך לסמוך גאולה לתפלה. גם י"ל דנ"מ מזה שפסק כרבי יהודה היכי דצריך לעשות צורך מצוה ויכול להתפלל ערבית אחר פלג המנחה ולבטל סמיכות גאולה לתפלה עיין לקמן דף כ"ד ע"ב תוס' ד"ה צלי של מוצ"ש בשבת: ולפי מ"ש רש"י ברכות דף ל' ע"א ד"ה ולעביד מר כאבוה דשמואל ולוי. שמתפללין קודם היום בביתם מעומד ולא תצטרך לב' תפלות. ומשום מסמך גאולה לתפלה כיון דמצלי קודם ק"ש לא קפדי עכ"ל א"כ ממילא נכונים הפסקים של הרב אלפסי ז"ל: ולקמן פרק ד' סימן ו' כתב רבינו הרא"ש ואמר רבי חייא בר אבא רב צלי של שבת בע"ש רבי יאשי' צלי של מוצאי שבת בשבת. רב צלי של שבת בע"ש מפלג המנחה ולמעלה. ולאחר יציאת הכוכבים היה קורא ק"ש בעונתה. ואע"פ שלא היה סומך גאולה לתפלה. כיון שהיה מכוין למצוה להוסיף מחול על הקודש לא חייש לסמיכה ע"כ. וכן כתב הרב רבינו יונה בריש המסכת וז"ל ורבינו האי גאון ז"ל אמר שמתפלל עם הציבור בבית הכנסת ויקרא ק"ש כמו שקורא בתורה פסוקים כדי להתפלל מתוך דברי תורה. ולא יקרא הברכות. ולאחר יציאת הכוכבים יקרא ק"ש עם ברכותיה לצאת ידי חובתו אע"פ שאינו סומך גאולה לתפלה אפ"ה מותר לעשות כן כיון שמתכוין למצוה להתפלל עם הציבור. וראיה לדבר מדאמרינן לקמן רב צלי של שבת בע"ש כלומר קודם שקיעת החמה ובודאי לא היה קורא ק"ש באותה שעה כיון שלא יצאו הכוכבים נמצא שלא היה סומך גאולה לתפלה. ואפ"ה לא היה חושש כיון שהיה עושה כן למצוה לקבל שבת מבעוד יום ולהוסיף מחול על הקודש שהיא מצוה גדולה ה"נ אע"פ שאינו סומך גאולה לתפלה כיון שמתפלל עם הציבור מותר ע"כ: מדבריהם נראה שלא ס"ל כדעת הגהות אשר"י הנ"ל. דאי ס"ל מאי ראייה מביא רבינו יונה מרב. דלמא רב שאני דלא היה צריך לסמוך גאולה לתפלה בשבת. אבל בתפילת ערבית דחול פסק לעיל דף ד' הרי"ף ורבינו יונה כרבי יוחנן דצריך למיסמך גאולה לתפלה משום דתניא מסייע ליה ויותר היה להרב רבינו יונה להביא ראייה מרבי יאשיה שצלי של מוצאי שבת בשבת ובודאי לא היה קורא ק"ש באותה שעה כיון שלא יצאו הכוכבים נמצא שלא היה סומך גאולה לתפלה ואפ"ה לא היה חושש כיון שעשה כן לצורך מצוה כדי למול תינוק כמו שפירשו תוס' ורבינו יונה. גם קשה במה שכתב הרב רבינו יונה דרבי יאשיה עשה כן לצורך מצוה דאל"כ כו' תיפוק ליה דע"כ עשה לצורך מצוה דאל"כ איך לא היה סומך גאולה לתפלה וליכא למימר דזה לאו דוקא משום דאפשר

כרחק הפירוש מחמת שאין לו במה לקנות צרכי סעודה הוא אוכל מאוחר מכל אדם:

פ"ב סימן ג' ברבינו הרא"ש אמר רבי אילה בריה דרב שמואל בר מרתא משמיה דרב אמר שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד ונאנס בשינה יצא. א"ל רב נחמן לדרו עבדיה בפסוקא קמא צערן טפי לא תצערן. א"ל רב יוסף לרב יוסף בריה דרבה אבוך היכי עביד א"ל בפסוקא קמא הוה קמצער נפשיה טפי לא מצער נפשיה. הא דקאמר נאנס בשינה יצא ר"ל שהוא מדומדם ואינו יכול לקרות בכוונה מכאן ואילך. מיהו היה קורא את כולה. וכן הא דא"ל רב נחמן לדרו עבדיה בפסוקא קמא צערן כלומר הקיצוני משנתי עד שאוכל לכוין. טפי לא תצערן אף אם אקרא בלא כוונה לא תצערוני להקיצני דמילתא דפשיטא היא שצריך לקרות כולה ע"כ. וכתב בספר עטרת ראש וז"ל תמיה לי כיון שלא כוון שאר ק"ש א"כ האיך יהיה יוצא ידי פרשת ציצית שהיא דאורייתא. וכאן אין לדחוק ולתרץ דיוצא ידי חובת הזכרת יציאת מצרים באמת ויציב. דהא רב יוסף אמר אמת ויציב ג"כ באונס שינה ולא כוון. ופשיטא שאין לדחוק ולומר דאיירי שלא נאנס בשינה רק בק"ש עד פ' ציצית או עד אמת ויציב ואח"כ ניעור משנתו. דא"כ עיקר חסר מן הספר שלא אמר לבריה שיעירהו לפרשת ציצית או לאמת ויציב עכ"פ שלא יהיה יוצא רק באם יהיה ניעור כנ"ל. וגם הש"ע סתם ופסק דאם היה ער בפסוק ראשון לבד יצא וצ"ע עכ"ל. ונראה לתרץ דהא לפי דבריו דרב יוסף אמר אמת ויציב ג"כ באונס שינה א"כ יקשה ממ"נ אי התפלל ג"כ אז כדי לסמוך גאולה לתפלה א"כ לא כוון באבות. ובאבות כ"ע מודו דצריך לכוון. גם קשה הא צריך להתפלל מעומד. ואי התפלל אח"כ א"כ לא סמך גאולה לתפלה. ועוד איך לא ירא שמא יישן עד שיעבור זמן תפלה. וע"כ צ"ל דמסר שינתו לאחרים שיקצו אותו שלא יעבור זמן תפלה. א"כ עכ"פ קשה הא לא סמך גאולה לתפלה. ואי צוה שיקצו אותו תיכף כשיסיים אמת ויציב א"כ י"ל דצוה שיקצו אותו תיכף שיסיים ק"ש קודם אמת ויציב. גם יש לתרץ דמייירי בק"ש של ערבית. דזהו מן התימה שיתנמנמו בשחרית ולא יתגברו כארי לעמוד לעבודת בוראם. וקרא ק"ש וברכותיה והתפלל עם הצבור בבהכ"נ מפלג המנחה ולמעלה שהדין שכשיגיע זמן צאת הכוכבים יקרא ק"ש בלא ברכות ובלא תפלה כמו שפסק המחבר בסימן רל"ה סעיף א'. וכמ"ש הא"ר שס"ל להמחבר עיקר דיוצאין בק"ש של ערבית מפלג המנחה ולמעלה. אלא דמ"מ יש לחוש לדעת האומרים דזמנה מצאת הכוכבים יש לקרות ק"ש בלא ברכותיה בצאת הכוכבים ומ"מ מוכח מהם שפיר דשאר ק"ש חוץ מפסוק ראשון יוצא אף שאינו מכוון כלל גם בק"ש של חיוב ממש. דאל"כ לא תיקנו כלל לדעת האומרים דזמנה מצאת הכוכבים:

דרכי יאשיה ס"ל כריב"ל דתפלות באמצע תיקנום. דא"כ איך מייטא הרב רבינו יונה ראייה מרב דלמא כריב"ל ס"ל. ובאמת רבינו הקשה כן לעיל ריש המסכת על הר"ת. וגם הרשב"א נראה דלא ס"ל כהגהת אשר"י הנ"ל דכתב כאן דכל הני דצלי של שבת בע"ש כר"י ס"ל כו'. אבל ק"ש לא הוו קרי עד צאת הכוכבים ומשום צורך מצוה הוא דלא חשו לסמוך גאולה לתפלה ע"כ. וכמו שכתב רבינו. ומדקאמר משום צורך מצוה לא חשו ולא קאמר שס"ל כהג"ה הנ"ל, ש"מ שלא ס"ל כהג"ה הנ"ל. ואפשר שס"ל דאף שאין צריך לסמוך מ"מ אין לבטל הסמיכות גאולה לתפלה בחנם אם לא לצורך מצוה:

דף ב ע"ב בגמרא. ורמינהי מאימתי כו' ועני וכהן חד שיעורא ורמינהי כו' רבי אחא אומר משעה שרוב בני אדם נכנסין להסב. ופרש"י אית דאמרי בימות החול ואית דאמרי בשבתות. מ"מ מאוחר הוא לכולם ע"כ. עוד שם בגמרא הי מינייהו מאוחר. ופירש"י והי מינייהו מאוחר לכולם דעני או דכהן והמהרש"א ז"ל מקיים כאן מלת לכולם. ולעיל מוחק מרש"י מלת לכולם. ורש"ל ז"ל מוחק כאן ומקיים לעיל. ולכאורה קשה לגירסת המהרש"א שאין קאמר הגמרא מסתברא דעני מאוחר ויהיה פירושו לדעת המהרש"א דעני מאוחר לכולם. ואין אפשר זה דהא רב אחא אומר משעה שרוב בני אדם נכנסין להסב ופירש"י אית דאמרי בימות החול. ועני מחמת שאין לו נר הוא מקדים לאכול קודם רוב בני אדם בחול וכמו שפרש"י ז"ל לעיל (ועיין ברשב"א שתפס לעיקר כהאית דאמרי בימות החול). ולכאורה היה נראה דהמהרש"א דייק שפיר דע"כ מדמסיק הגמ' דעני מאוחר עכ"פ מכהן ש"מ מזה שמאוחר אף מרוב בני אדם בחול. ויהיה פירושו להמסקנא משעני נכנס לאכול פתו היינו מחמת שהוא עני ואין לו במה לקנות ולהכין צרכי סעודה מבעוד יום כמו שאר בני אדם להכי אכילתו מאוחר מרוב בני אדם. והוא דהא איתא בסוף פרק ב"מ דאין הכהנים רשאים לאכול בתרומה עד דשלים בין השמשות. והיינו זמן ג' כוכבים. דב' כוכבים הוה בין השמשות כדאמר התם. ולפי המסקנא דהכא דעני מאוחר לכהן א"כ אוכל העני אחר צאת ג' כוכבים ואז הוה לילה ממש. א"כ מוכח ע"כ מזה שמה שפרש"י שמקדים לאכול מחמת שאין לו נר לא קאי לפי המסקנא אלא פירושו כמו שכתבתי. ואפשר שדחקו לרש"י לפרש לפי הה"א שלפי שאין לו נר כו' משום דקאמר הגמרא קס"ד דעני ובני אדם (בערבי שבתות) חד שיעורא הוא כו' ואם נפרש כפי המסקנא יקשה איך ס"ד זה. הא עני מאוחר אפילו מבני אדם בחול. ובני אדם בערבי שבתות אוכלים קודם מימי החול מחמת שהכל מוכן כמו שפרש"י לכן מוכרח רש"י לפרש דהה"א שמחמת שאין לו נר ממחר לאכול. אבל לפי המסקנא על

